

personlighed og politik – for at komme til det sidste af mine spørgsmål – skal stå i en art årsagsforhold til hinanden. Der er i bogen overordentligt mange iagttagelser, som belyser dette dobbelte årsagsforhold. Særlig klart trækkes forholdet op i bogens afsluttende bemærkninger om JCM's beslutningsstil (s. 198f). Her karakteriseres JCM overbevisende som den, der ønskede at være »kaptajnen på broen – den ensomme, ansvarsbebyrdede – der lagde kursen og gav sine ordrer til en besætning, der undertiden kunne føle sig drevet til kanten af mytteri«. Han arbejdede på at gøre sig uundværlig for derved at føle sig tryk i en lederrolle.

Det var JCM's skæbne, at han ville gøre sig til kaptajn på et skib, der havde en særdeles broget besætning, og som ikke uden videre ville underlægge sig hans lederskab. Det ville have gavnet fremstillingen, hvis også skibet allerede fra et tidligt tidspunkt var kommet på forfatterens tegnebræt. Vi har nu fået en meget velskrevet beskrivelse af en ung mands dannelsesproces. Han er formet på sine egne betingelser. Men han har i bogen endnu ikke mødt det parti, som han ville prøve at forme. Derfor kan det hævdes, at der er brugt ganske mange sider på at bringe læseren derhen, hvor det egentlige spil begynder. Det *kan* udnyttes i det følgende bind, men man må med spænding vente på, om forfatteren da breder synsvinklen ud, således at der bliver mere plads til beskrivelsen af, hvorledes den politiske virkelighed satte sit præg på politikerens JCM. Hvis det ikke sker, bliver det en biografi, der i for høj grad bevæger sig på det personlige plan og i for ringe grad på det politiske. »A political biographer should show how the world looked to his subject, in order to explain why he took the decisions he did, and should assess as objectively as possible his proper place in the history of his country and his times«, skrev Philip M. Williams i sin gode Hugh Gaitskell-biografi (1979). Det kunne tjene som en opskrift for det resterende arbejde.

Knud Larsen

INGER DÜBECK: Statsmagt og arkiver. Det offentliges ret til arkivalier. Kbh., Rigsarkivet, 1982. 178 s. incl. bilag.

Bogen må ses som en fortsættelse af samme forfatters *Dansk arkivret* fra 1980. Gennem de to bøger er der lagt et fundament for en vistnok ny juridisk disciplin i Danmark, som kaldes »arkivret«. Forfatteren er da også juridisk konsulent for Rigsarkivet. Begrebet arkivret har muligvis eksisteret herhjemme tidligere, men Dübeck er tydeligvis inspireret af især den tyske arkivretlige tradition.

Karakteriseringen af bøgerne som retsvidenskabelige bidrag fritager dog næppe historikerne og andre historisk interesserede fra at forholde sig til dem. De, der arbejder med arkivalske kilder eller måske kommer til det, må selvfølgelig have interesse i arkivvæsenets stilling i samfundet, afleveringsregler, tilgængelighedsproblemer o.s.v., fordi deres forskning til syvende og sidst er afhængige af disse – samfundsmæssige – relationer. Inger Dübeck kalder dem som jurist for *retlige* problemer og behandler dem ud fra den eksisterende lovgivning og den juridiske litteratur, men hun er naturligvis klar over arkivrettens betydning for den historiske forskning. Ikke desto mindre gør bøgernes opbygning og konkrete indhold, at de fleste historikere næppe vil vise dem den helt store interesse. De er som megen jura skrevet i en snørklet kancellistil, og de trækker skarpe grænser for de emner, de behandler, og kommer derved til at virke snævre både i sigte og indhold. De vil formentlig have størst betydning for de politikere og embedsmænd, der vel inden alt for længe skal udarbejde en ny arkivlov til afløsning for A.D. Jørgensens fra 1889, og såvidt jeg kan se, er det også bøgernes hovedsigte.

Denne retligt-politiske funktion er ikke alene legitim, men gør det endda så meget mere nødvendigt, at andre end jurister tager »arkivretlige« problemer op. Ikke mindst historikerne. Men det er påfaldende under læsningen af Dübecks bøger, at kun meget få historikere – og kun historikere ansat i arkivvæsenet – har beskæftiget sig med arkivproblemer i en overordnet samfundsmæssig sammenhæng. I forrige århundrede var det teologer og filologer, der gjorde det – specielt Monrad og Madvig, der udkastede principperne for et moderne arkivvæsen efter 1849 – i dette er det altså jurister. De fleste rigsarkivarer har dog været sig de samfundsmæssige problemer omkring arkiverne bevidst. Ikke mindst A.D. Jørgensen.

Det vidner Dübecks bøger også om. Især i *Statsmagt og arkiver* spiller A.D. Jørgensen en rolle. Han var nemlig tidligt klar over nødvendigheden af at markere statens ejendomsret til arkivalier af offentlig proveniens, forårsaget af private besidderes, især godsejeres, handel med eller krav om hævd på dokumenter og aktstykker, som oprindelig udsprang af deres eller deres forgængeres funktioner som embedsmænd før 1849. Det var på Jørgensens initiativ, at Justitsministeriet i 1885 udstedte et cirkulære »om statens vindikationsret til sine arkivalier«, et cirkulære, der ifølge Dübeck stadig gælder, men i praksis næsten er gået i glemmebogen. Cirkulærets centrale passus er, at da »Justitsministeriet må anse det for en selvfølge, at alle de aktstykker, protokoller og regnskaber osv., som indkommer til eller fremgår af statens administration i videste forstand, altså såvel rettens pleje i dens forskellige grene,

hvorunder den tidligere patrimonielle skiftejurisdiktion indbefattet, som administrationen i strengere forstand, er statens ejendom . . . skal Justitsministeriet henlede alle auktions- eller skifteretters samt politimestres opmærksomhed på denne genstand med anmodning om . . . derom at gøre indberetning til det kongelige Geheimearkiv, for at derfra foranstaltning kan blive truffet til efter omstændighederne at gøre statens ejendomsret gældende« (bilag 7, s. 148 f.).

Cirkulæret fik ikke større praktisk betydning, og et egentligt vindikationssøgsmål er aldrig søgt gennemført fra statens side. Man har i stedet dels set gennem fingre med privat besiddelse af (ældre) statsakter, dels har arkiverne, især landsarkiverne, truffet bekvemmelighedsaftaler med besidderne, der stadig overvejende er godsejere. Man har enten betalt for arkivalierne eller fået dem deponeret med løfte om tilbagelevering, såfremt det ønskes. I visse tilfælde er de stadig i privat besiddelse. Inger Dübeck finder denne tilstand meget utilfredsstillende og ønsker, at landsarkiverne skal markere, at det drejer sig om offentlig ejendom, som evt. er deponeret hos en godsejer, men aldrig omvendt. Der kan ifølge hende aldrig vindes hævd på disse arkivalier, her gælder juraens almindelige vindikationsregel, nemlig retten til at få udleveret en genstand af den, der uretmæssigt sidder inde med den, også hvor det uretmæssige er ubekendt for besidderen.

Denne diskussion kan måske forekomme noget akademisk; selvfølgelig bør private ikke monopolisere offentlige arkiver, men man kunne spørge, om ikke det afgørende må være, at arkiverne opbevares omhyggeligt, og at der er adgang til dem for interesserede. Det er åbenbart den målestok, landsarkiverne hidtil har brugt. I tilfælde hvor arkivalierne misrøgtes eller er lukkede, forekommer statens eller Rigsarkivets krav om en overførsel dog velmotiverede.

Inger Dübecks hovedsynspunkt er, at staten har en ret til »sine arkiver« – hvad enten denne ret er af offentligretlig eller privatretlig art, og at den i sidste instans kan hjemføre dem via retsmaskineriet. Hermed mener hun: få dem anbragt under Rigsarkivet. Dette synspunkt forekommer berettiget, men hvis det tænkes helt igennem, må det alligevel fremkalde en del skepsis. Dette hænger først og fremmest sammen med accessionsproblematikken, men også med de historiske formidlingsproblemer der eksisterer, således som arkivinstitutionen på centralt plan faktisk virker.

Accessionen først. Dübeck skriver i et afsnit om arkivalier fra centraladministrationen, der ikke er endt på RA: »Omkring 1880'rne opdagede geheimearkivaren, at Det kgl. Bibliotek var i besiddelse af nogle arkivalier af offentlig proveniens i sin håndskriftsamling. Trods modstand fra

biblioteket lykkedes det at få arkivalierne overført til Geheimearkivet. Arkivet havde til fordel herfor anført, at arkivalier burde opbevares i forbindelse med de rækker, de administrativt hører sammen med, og ikke specielt i forskellige private brevsamlinger. Der var desuden også et hensyn til forskningen . . . Der kan næppe herske tvivl om, at Rigsarkivet også i dag kan gøre tilsvarende synspunkter gældende over for biblioteker, kommuner, lokalhistoriske arkiver eller private, som måtte komme i besiddelse af arkivalier af offentlig proveniens. Dog vil man næppe kræve overført statslige arkivalier fra Folketingets arkiv til Rigsarkivet, selv om visse arkivalier måske rettelig burde ligge i Rigsarkivet« (s. 52 f.). Dette lyder jo som god moderne rationaliseringsfilosofi, bortset fra at Folketingets arkiv åbenbart får lov at indtage en særstilling. Men implikationerne lægges ikke frem. De samlinger, som Det kgl. Bibliotek eller Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv – for at nævne to vigtige samlinger – har modtaget og bygget op, udgør jo en helhed, som ikke kan opdeles uden alvorlige følger – også for historieforskningen. Hertil kommer, at disse institutioner især rummer privatarkiver og ofte netop får disse tilbudt, fordi de ikke så direkte er underlagt statsmagten, således som RA er det. Det kgl. Bibliotek ser det som en opgave at varetage private arkivaflevereres interesser, bl.a. med hensyn til tilgængelighed, og disse interesser vil Biblioteket ikke kunne forsvare seriøst, hvis der består en risiko for opsplitting af privatarkiverne og overførsel af statsligt materiale til RA. I nogle tilfælde vil alene truslen herom kunne medføre, at meget værdifulde privatarkiver, der også rummer materiale fra offentlige myndigheder, slet ikke bliver afleveret. Jeg har kendskab til to tilfælde, hvor arkivbesidderne – der i en periode har spillet en væsentlig rolle i Danmarkshistorien – hellere ville undlade at aflevere deres arkiver til offentlige institutioner end »risikere«, at de blev overtaget af RA. Dette er motiveret med politisk kritik af RA, dets rolle i historieformidlingen og tilgængelighedsreglerne. I sådanne tilfælde er det lykkeligt, at der er alternativer til den rene statslighed, nemlig mere uafhængige institutioner med en bredere, mere »pluralistisk« accession. Også f.eks. politikere fra arbejderbevægelsen må kunne aflevere deres papirer til Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv uden at frygte en central inspektion og evt. overførsel af arkivet til RA. Hvis Rigsarkivet ikke farer med lempe her, kan det komme til at ødelægge mere, end det redder, både m.h.t. aflevering og benyttelse af arkiverne. Denne fare har RAs juridiske konsulent slet ikke øje for, og det må naturligvis virke foruroligende på de institutioner, der muligvis opbevarer »uretmæssigt« materiale, ligesom det næppe vil befordre samarbejdet mellem dem og RA. Også her må man som historiker give *den faktisk eksisterende offentlighed* forrang for det

juridisk mest korrekte, også selv om det kan være besværligt at gå fra det ene arkiv til det andet for at finde det relevante materiale.

Rigsarkivet er statens arkiv og har aldrig haft (relativ) autonom status på samme måde som visse andre kultur- og forskningsinstitutioner. Hos Inger Dübeck fremstår staten som *almenvellets personificering*, hvorfor hun heller ikke opererer med mulige modsætninger mellem almenvellet eller befolkningen og så staten. Det forekommer imidlertid forbløffende, at der ikke i en bog med titlen »Statsmagt og arkiver« findes blot en antydning af refleksion over reelle eller potentielle modsætninger mellem arkivbenytternes og statens behov. Inger Dübeck har lov til at afvise kritik af kassationspraksis, tilgængelighedsregler o.s.v., men at lade som om RA eller ministerierne problemløst tilgodeser den historiske interesses og forskningens behov er blot at springe over det lavest tænkelige gærde. En for statsapparatet langt væsentligere mening med arkiverne kommer kun direkte frem, når hun f.eks. i en billedtekst konstaterer: »Buret«, Rigsarkivets ekspedition til ministerierne, vidner om denne symbiose mellem centralforvaltning og rigsarkiv, som er ret enestående i arkivverdenen« (s. 46). At bruge RA som fjernarkiv til interne formål var naturligvis lige til i dag statsapparatets hovedformål med sit arkiv. I forhold hertil har arkivarerne, universiteterne og forskerne i almindelighed (også de ikke-akademiske) fået opbygget en anden side: nemlig arkivet(-erne) som kultur- og forskningssteder. Det var en proces, der startede på A.D. Jørgensens tid. Inger Dübeck betegner da også arkivalierne som alment kulturreje. Men der er stadig både reelle og potentielle spændinger mellem statsformålet og forskningsformålet, og de viser sig f.eks. klart i reglerne for adgang til samtidshistorisk materiale, hvor RA's holdning er helt politisk bestemt. Eksempelvis kan arkivet ikke selv tage stilling til dispensationsansøgninger for adgang til justits- forsvars- og udenrigsministeriets område inden for 50–100 års tilgængelighedsreglen. Det er en ren politisk/administrativ afgørelse. Den tilgængelighedsstatistik, som RA nu udarbejder, indeholder således ikke de tilladelser, hhv. afslag, der kommer direkte fra centraladministrationen.

Endnu et vidnesbyrd om symbiose – eller måske snarere afhængighed/dominans – mellem statsapparatet og RA (som ret beset vel er en del af samme, selvom det juridisk har karakter af en »anstalt«, se ovennævnte *Dansk Arkivret*) foreligger i det hartad forbavsende faktum, at der først med en kulturministeriel bekendtgørelse af 20. februar 1976 blev regelsat en *afleveringspligt* for centraladministrationen af arkivalier til RA. Institutionerne skal efter denne bekendtgørelse aflevere deres arkivalier til RA eller landsarkiverne, når de er 30 år gamle, »med mindre der i gældende love, bekendtgørelser, cirkulærer m.m. er fastsat andre frister« (bilag 11,

s. 154). Der er også andre forbehold, tilbagelån o.s.v., som ikke gør reglen håndfast, men det er naturligvis korrekt, når Inger Dübeck i sin sammenfatning konkluderer, at »reglerne om aflevering repræsenterer forvaltnings- og arkivsystemets hovedprincip, mens den særlige vindikationsregel repræsenterer undtagelsen« (s. 121).

Rigsarkivet ønsker, med Inger Dübeck som juridisk talsmand, en ny arkivlov. Det er en god bestræbelse at ville sikre arkivalierne på statens hænder, gøre dem tilgængelige for forskningen m.v. I det hele taget at anskue arkiver, og ikke blot mindesmærker og arkæologiske fund, som befolkningens kulturarv og ejendom. Men det er ikke nok, at juristerne deltager i debatten herom. Historikerne, fra middelalderforskere til samtidshistorikere, må også høres. Og de almindelige mennesker, der vil arbejde historisk med arkivalierne. Desværre er der ikke så meget lyd fra historikerne. Men det er måske, fordi ingen spørger.

Claus Bryld

JØRGEN MØLLER: Historieundervisning i gymnasiet gennem de sidste 100 år. Kbh., Gad, 1983. 261 s.

Gymnasiet og gymnasieundervisningen står ofte for skud i den offentlige debat. Skoleformen erklæres afvekslende for »døende«, »død« og »stendød«, og dens undervisere er for nylig karakteriseret som »en gruppe artige, selvcensurerende voksne«. ¹ Mere nuancerede betragtninger forekommer naturligvis, men pessimismen er overvældende i den offentlige og til at tage og føle på i den interne debat. Forslag til ændringer har karakter af velmente, undertiden inspirerende, men oftest utopiske genoplivningsforsøg.

Går man til den mere jordnære faglige, tværfaglige og (tvær)fagligt pædagogiske debat, er tonen stadig krisepreget, men mindre mistrøstig. Den foreliggende bog er da heller ikke ment som et monument over et centralt fag i en afdød skoleform. Den er resultat af et ønske i Statens Humanistiske Forskningsråd om at få forsket i forholdet mellem den humanistiske, egentligt videnskabelige forskning og forskningsresultaternes brug i samfundet. Man fandt i slutningen af 1970'erne frem til nogle unge forskere med de nødvendige forudsætninger – hvordan, og med

¹ Dola Bonfils i pjecen »Gymnasiet – en film om en skoleform«, udg. af Statens Filmcentral til filmen »Gymnasiet – en skoleform«, 1984, s. 4.